

Hadházi Orsolya: Adalékok az ongai elemi iskola történetéhez

(1826-1849)

Jelen tanulmányomban a XIX. század falusi felekezeti iskolájának életébe szeretnék rövid bepillantást nyújtani, szülőfalum oktatási intézményének források által feltárt példáján keresztül.

Az ongai általános iskola történetéről az 1898. évi államosításáig az egyházlátogatási és iskolalátogatási jegyzőkönyvekből kaphatunk képet. Onga a XVIII. század elejétől fogva, így a vizsgált korszakban is, többségében reformátusok lakta település volt. Így elemi iskolája is a református egyház kezelésében volt.

Ez a tény határozta meg a vizsgálható források körét is a témával kapcsolatban. Ezek a források, az 1826-48 között fennmaradt iskola- és egyházlátogatási jegyzőkönyvek.

Egyes dokumentumok szerint, az első ilyen jegyzőkönyv a községben 1642-ből származott. Sajnos napjainkban már csupán 1799-től állnak rendelkezésre az iratok, de ezeket már pontosan és rendszeresen vezették, így tömörségük és szükségességük ellenére is értékes és érdekes adatokkal szolgálnak a község történetére vonatkozólag. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek szélesebb körű vizsgálatokat tartalmaznak. Bennük az iskolára vonatkozó rész igen csekély terjedelmű és főleg az épületre, a tanulók számára, valamint az adott évben konfirmált fiatalokra vonatkozik. Ezen forrástípus tartalma a korszakban inkább a következő témakörökre terjed ki: az egyházi személyek és hivatalnokok; az egyházzal vallásos és erkölcsi tekintetben; az egyház vagyoni állása, azzal gazdálkodása; az iskoláról, jegyző és anyakönyvek; épületek.

A vizsgálat szempontjából sokkal jobban hasznosíthatóak az iskolalátogatási jegyzőkönyvek adatai. Ezeket az iskolafenntartó „szervének” képviselői készítették. Az iskolát felügyelő „szerv” látogatta az oktatási intézményeket, és vizsgálta azokban oktatás feltételeit és körülményeit. Tapasztalataikat a fent említett forrástípusban rögzítették. A jegyzőkönyvek évente általában kétszer készültek. Egyszer tél elején, majd a következő a nyár végén. Az iskolalátogatási jegyzőkönyveknek két része van. Az első egy összefüggő szöveges rész, amely pontokba szedve tartalmazza az alábbiakat: a tanító erkölcsé, valamint hivatása végzésében tapasztalt buzgalma; a gyerekekkel való bánásmódja; a tanítás módszerei és eszközei; a tanulók hozzáállása a tanuláshoz; az iskolalátogatásuk rendszeressége; a tanult tudományok; a felügyelő bizottság előtt tett feleletek milyensége; a szülők hozzáállása a gyermekek iskoláztatásához és a tanító jövedelméhez.

A második rész táblázatos formában tartalmazza a classisokra vagyis osztályokra tagolt gyermekek neveit; életkorukat; mulasztott napjaik számát; a tudományokat, amiket adott félévben tanultak. Azt, hogy meddig jutottak adott tudomány elsajátításában, és hogy milyen eredménnyel tett belőle feleletet. Megállapítható, hogy ez a rész sokkal objektívebb, mint az előző.

Ezen kívül, bár a szorosan nem az iskola életéhez kapcsolódik, de tanulmányozhatóak a tanítói díjlevelek is, melyekből megtudhatjuk, hogy a feladatai ellátásáért cserébe, hogyan is jövedelmeztek a tanítót.

Mielőtt az előbb felsorolt forrásokból kikövetkeztethető helyi sajátosságokra kitérnék, mindenképpen fontosnak tartom egy rövid és általános oktatási helyzetkép bemutatását a korszakra vonatkozólag.

Mit is tudunk a korszak iskolai életéről általában?

„Minden faluban a templom mellett iskola is legyen!” Ez már régi időktől fogva alapelve mind a katolikus, mind a protestáns egyházi törvényeknek. Mindkét felekezetnek ugyanazon céljai voltak a saját fenntartású iskolák működtetésével már a kezdetek óta. Egyrészt vallási és erkölcsi nevelést igyekeztek nyújtani híveik gyermekei számára már idejekorán, másrészt a falusi iskoláknak nagy szerepe volt a falusi alsópapság utánpótlásának a nevelésében is.¹

Rövid és általános áttekintésben egészen a török kiűzéséig mennék vissza, ugyanis ez a meghatározó esemény az oktatásügyre is kihatott a későbbiek tekintetében. A felszabadított területeken, (így az általam vizsgálat alá vett Ongán is) újra meg kellett vetni az iskolarendszer szervezésének alapjait. Ez a feladat még a 18. században is az egyházakra hárult, hiszen még ekkor is elválaszthatatlan fogalmak voltak egymástól a vallás és művelődés, vagyis az egyház és az iskola. Ezért alakultak ki felekezeti iskolák, bár sajnos ebben az időszakban sajnos ez sem ment vége maradéktalanul. A falvaknak több mint a fele még az 1770-es években is még elemi iskola nélküli volt, és a fennálló közel 4000 intézmény is csak részben tudott megfelelni a hivatásának.² (Ongán a török kiűzése után 1743-ban a református egyház szervezte újjá és egészen 1903-ig volt a fenntartója az iskolának.)

A falusi népiskolák tanítói állásának betöltéséhez ekkor nem kellett nagyobb műveltségű tanító. Ezért az iskolamesterek ekkor általában a középiskola pár osztályát elvégzett férfiak voltak. A tankötelezettség is ismeretlen fogalom volt.³ A tanulni vágyó gyerekek java is csak egy-két negyedévig látogatta az elemi iskolát, hiszen a mezőgazdasági munka a család legfiatalabb tagjait is a földekre szolgáltatta.

Mivel a felvilágosult abszolutizmus jegyében uralkodó Habsburgok államvallása a katolikus volt, ezért a katolikus iskolák előtérbe helyezése, és a protestánsok háttérbe szorítása az egész korszakban érezhető volt. Ugyanennek a szellemnek a jegyében akarták az állam befolyását növelni az oktatásban is. Ezeknek az alapelveknek az érvényre juttatása volt a vezérelve, az 1777-ben kiadott oktatási rendeletnek, a Mária Terézia-féle, a Ratio Educationisnak is. A Ratio első része foglalkozott, az iskola szervezetével és igazgatásával. A második része pedig, tartalmazta az egyes iskolafajok tanterveit. Az elemi iskolákkal viszont nem, vagy csak alig foglalkozik, azok anyagát épphogy csak megemlíti.⁴

Hogy miért nem tudta az új rendszer a hozzá fűzött nagy reményeket mégsem megvalósítani? Talán éppen azért mert az elemi iskolák reformja felett elsiklott? Mert éppen az alapfokú oktatási intézményekkel nem foglalkozott mélyebben, és így a későbbi képzések alapját megadó iskolákra nem fordított elég figyelmet?

Tény, hogy intézkedésének nagy része hosszú időre csupán eszme maradt, még a kiemelt jelentőségű katolikus iskolákban is. A protestánsok pedig egyenesen elutasították, és gyanakodva álltak az intézkedéseikhez. Joggal féltve autonómiájukat és tanügyi önállóságukat.

Ugyanez lett a sorsa, a vizsgált korszakomra már jobban ható második Ratio Educationisnak, amit 1806-ban adtak ki. Ez ugyan kimondja a tanköteleltséget 6-12 éves korig, de az elődjéhez hasonlóan a

---

¹ Takács László: Adalékok az ongai oktatás történetéhez 11. p.

² Csóka J. Lajos: A ratio educationis korszaka, In.: Magyar művelődéstörténet IV. köt. 455-456. p.

³ U.ő.: 457. p.

⁴ U.ő.: 471-472. p.

kevés iskola, az iskolalátogatás rendetlensége, az anyagi eszközök hiánya, és a továbbra is gyatra tanítóképzés miatt ez a rendelet sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.⁵

A protestáns felekezetek, ahogyan az elsőt, úgy a második Ratiót is elutasították, és magukra nézve nem tartották kötelezőnek. Igényüket a tanügyi autonómiára kihangsúlyozandó, 1807-ben a ők is megpróbálták egységes koncepciók szerint összefoglalni a tananyagukat, az iskola-szervezetet és a rendtartást. A reformátusok számára ekkor adták ki az ún. „álmosdi Ratiót” vagyis a Ratio Institutionist, amely a magyarországi református iskolák többségében a 19. század közepéig meghatározta az oktatást.⁶

Az ongai elemi iskola története 1826-1849

Az általános áttekintés után szeretném ismertetni, hogy a forrásokból kiszűrhető adatok, és az előző általános történeti áttekintés fényében milyen is volt Onga község iskolai élete a fent említett időszakban.

Előljáróban elmondható, hogy ez az intézmény is olyan gondokkal küzdött, mint sok más falusi iskola ebben a korszakban. A gyerekek rendszertelenül jártak az oktatásra, a tanító javadalma kevés volt és azt is sokszor csak késve kapta meg, az épület és az eszközök is épphogy csak megfelelőek voltak a források tanúsága szerint.

Ebben az iskolában is megfordultak nagyra becsült, köztisztelőben álló tanítók, és találunk példát az ellenkezőjére is. Akadt a korszakban iszákossággal és mérhetetlen erkölcstelenséggel megvádolt iskolamester is.

Onga iskolája a korszakban tipikusnak nevezhető, falusi iskola volt. Vallási hovatartozás szerint szervezték, és mivel a községben ekkor még a reformátusok alkottak jelentős többséget, ezért református iskola volt, bár katolikus gyerekek is ugyanúgy látogatták. A tanító közvetlen felettesei az egyháziak voltak, akiknek feltétlen engedelmességgel tartozott. Általánosnak mondható a korszakban, hogy külön dotáció fejében, az egyházban a kántori teendőket is felvállalta az iskolamester, és nem volt ez máshogy ezen a településen sem. Jövedelmét egyébként a községgel kötött szerződés tartalmazta, ami természetbeli és pénzbeli juttatásokból állt.⁷

Tipikusnak mondható Onga iskolája abból a szempontból is, hogy tanulólétszámát a szülők társadalmi helyzete, és az évszakok határozták meg. Egytanítós falusi iskola volt az ongai, amit igazán csak a téli hónapokban látogattak a nebulók, mert nagyrészt paraszti származású gyerekek voltak, akik a mezőgazdasági idénymunkák idején, ugyanúgy a földeken dolgoztak, mint a szüleik.

Mivel a község lélekszáma a vizsgált korszakban a folyamatosan növekedett, ezért annyi előzetesen elmondható, hogy az iskola elég nagy tanulólétszámmal működött.

„1833-ban Onga magyar falu volt ref. egyházzal, 82 házzal 577 ref./kat. lakossal. 1869-re a lakosok száma elérte az 1086-ot.⁸” Ez a növekedés az egész megyét tekintve kiemelkedő.

---

⁵ Hajdú János: Felsőbb oktatásügy és tömegnevelés, In.: Magyar művelődéstörténet V. köt. 333-334. p.

⁶ Takács László: Onga története, 159. p.

⁷ Takács László: Onga története, 160. p.

⁸ Molnár Endre (szerk.): Magyar városok és vármegyék monográfiája XVII. Abaúj- Torna vm. 317.p.

Az iskola tanuló létszáma

Az előbbi demográfiai adatokkal és a jegyzőkönyvekben feljegyzett tanuló létszámok táblázatos kimutatásával szeretném alátámasztani, a magas létszámról szóló állításumat. A fiúk és lányok külön szerepelnek a táblázatos felsorolásokban és külön-külön osztályokra is voltak bontva. Egy forrásban található utalás arra, hogy külön iskolaépületbe is jártak, de ezt nem támasztja alá, több fennmaradt adat. A század elején a tanulólétszám 40 fő körül mozgott. Két kiugróan magas létszámú évet kivéve ez az egész korszakban így is maradt. A létszám alakulását nem befolyásolta különösebben az 1830-31-ben pusztító felvidéki kolera járvány sem.

A következő táblázatból, ami a tanulólétszámot és ezzel egyben a nemek arányát mutatja be leszűrhető, hogy a fiúk az egész korszakban magasabb számban látogatták az iskolát. Ez talán összefügghet azzal, hogy a lányoknak a későbbiekben a családjuk háztartásbeli szerepét szánták, amihez nem volt fontos bármiféle iskola elvégzése.⁹

Év	Fiúk	Lányok	Összesen
1826	36	26	62
1827	31	12	43
1830	24	20	44
1832	28	12	40
1834	38	32	70
1842	19	15	34
1848	30	31	61

A tanulók életkori összetétele és mulasztásaik száma

Mivel a terjedelmi határok nem teszik lehetővé, hogy minden évről a rendelkezésre álló adatokat teljes terjedelmükben bemutassam, ezért az általános összefoglalás után, egy általam kiemelt évet részletesebben ismertetnék.

A fejezet címeként megjelölt adatokat az iskolalátogatási jegyzőkönyvek táblázatos része tartalmazza. Itt van feltüntetve az oktatásban részesülők életkora, a mulasztások száma napokban megadva, és az is, hogy ki mennyi ideje tanult már az iskolában.

Általánosságban a források alapján elmondható, hogy a fiúk korábban kezdték az iskolába járást, és tovább is maradtak az intézmény tanulói, mint a lányok. Az alábbi táblázatból az is szembetűnik, hogy a mulasztások terén is a fiúk „jeleskedtek” többet, ugyanis mulasztott napjaik száma átlagban kb. kétszer annyi, mint a lányoké volt.

„1827-ben a fiú tanulók életkora 6-12 évig terjedt, míg a lányoké 7-11 évig.”¹⁰ Az első adat alátámasztaná a második Ratio Educationisban megszabott iskolaköteles kor betartását, de rögtön a második meg is cáfolja azt. Elmondható az is, hogy a legfiatalabbak, féléves vizsgálatok lévén, általában fél éve jártak az iskolába, míg az idősebbek akár 3-4 éve is járhattak az intézménybe. A források tanúsága szerint Ongán a vizsgált korszakban volt egy 5 éves iskolába járó fiúgyermek is. Az rendelkezésre álló adatok tükrében a korszak legfiatalabb kisiskolásáról van szó.

---

⁹ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének Levéltára, Onga egyházközségi iratok 1799-1951. RA. VII. 5/4. (18-50.)

¹⁰ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (19.)

A mulasztások jegyzékéből az derül ki, hogy a fiúk, napokban megadva, akár kétszer annyit is hiányoztak, mint a lányok. Itt persze figyelembe kell vennünk a létszám különbséget is, valamint azt, hogy az iskolás korú, és többségében jobbágyi származású falusi fiú gyermekeknek a mezőgazdasági munkákban való részvétel, akár az iskola rovására is, szinte kötelező érvénnyel bírt. Ez alapján 1827-ben egy fiú növendékre átlag 37 mulasztott nap jutott, míg egy lányra átlag harminc nap.

Most ezeket a vizsgált korszak elejéről származó adatokat szeretném összehasonlítani egy részletesen kifejtett adatsorral a korszak végéről.

A következőkben az 1842-ben készült iskolalátogatási jegyzőkönyv táblázatos ismertetőjének ide vonatkozó részeit mutatnám be:¹¹

Fiúk	Életkor	Mulasztás		Lányok	Életkor	Mulasztás
Tóth Mihály	12	16		Bartal Susanna	10	16.5
Détsei István	10	39		Sárkány Susanna	9	-
Kis Albert	10	24		Négyesi Julianna	10	9.5
Beretz János	10	9		Kurugel Zsanét	10	8
Udvari István	10	5		Nagy Susanna	10	21
Hódi János	11	29		Beretz Borbála	11	28
Németh István	9	6		Beretz Susanna	10	29
Révész István	9	25		Tóth Mária	12	18
Büdi József	8	7		Németh Susanna	10	8
Ilko János	10	19		Nagy Susanna	9	5
Udvari János	8	18		Ilko Julianna	8	10
Orosz János	8.5	20		Mészáros Zsófia	9	12
Hódi István	9	29.5		Sárkány Amália	7	12
Udvari József	8	7		Hódi Mária	9	5
Fónyad Mihály	12	47		Domonkos Borbála	9	2
Farkas János	9	15		Beretz Susanna ¹⁰	7.5	3
Kis Lajos	7	29				
Hajdú andrás	11	36				
Kurugel György	6	2				
Összesen:		382.5		Összesen:		187

A fentiek tanúsága szerint 1842-re a hiányzások átlaga a korszak elejéhez viszonyítva ugyanúgy maradt nagyjából kétszeres. A fiúknál átlag 20.1 nap, míg a lányoknál 12.4 nap. Ez kb. a fele a vizsgált korszak elején tapasztalt adatoknak, ha a figyelembe vesszük a nemek arányát, és a mulasztott napok számát személyenként, a helyzet nem mutatott túl jó képet. Megállapítható továbbá az is, hogy még mindig több fiú látogatta ekkor is az intézményt, akár csak a korszak elején. 19 fiú, és 16 lány tanulója volt ekkor az intézménynek. Ha az életkori sajátosságokat vesszük figyelembe, a korszak elejéhez hasonlóan, még mindig a fiúk kezdtek korábban az iskolába járást, mint a lányok. Összességében tehát, a vizsgált korszak elejéhez képest, ezekben a tekintetekben jelentős változás nem mutatható ki.

¹¹ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (40.)

Az iskola épülete és a taneszközök

Az iskola épületére, és a taneszközökre vonatkozólag főleg a szöveges jegyzőkönyvi rész tartalmaz feljegyzéseket. Az erre vonatkozó utalások az előzőekhez hasonlóan szintén szűkszavúak. Ezeket a dolgokat éppolyan fontosnak tartották rendszeres ellenőrzés alatt tartani, mint a tanulók felkészültségét. Ez nem is csoda, hiszen, ha nem megfelelőek az oktatás körülményei, nincsenek meg, a kellő helyi, és eszközbeli feltételek, napjainkban sem működhet hatékonyan egyetlen iskola sem. Így volt ez, már a XIX. század első harmadában is.

A forrásokban erre vonatkozólag a következő megállapításokat találjuk:

„1826-ban az iskola épülete és a taneszközök is jó állapotban találtattak.”¹²

„1827-ben a tanításhoz szükséges minden eszköz a rendelkezésre áll, az iskola jó állapotban van.”¹³

„Az 1829-30-as tanév utolsóbb félévében a tanító ugyan többnyire könyvből tudakozza tanítványait... az új könyvek nem taníttatnak a szülék erősen ragaszkodván a régiekhez. Úgy annyira, hogy az ez előtt ide küldetett kézikönyvek (: mely mintegy 4 vagy 5 esztendővel is történhetett:) még, mint ekkoráig el nem kopottak, mely miatt már több ízben hosszas dorgáló beszédeket tartottam a szüléknek. Mostan pedig a tanítónak tettem szoros kötelességévé, hogy a régiket hagyván egyáltalában az újakat tanítsa.”¹⁴

Olvashatjuk a tanfelügyelő beszámolójában. 1831-ből már tesz róla utalást, hogy ha csak a vallásba való bevezetés c. tárgyat is, de már az új könyvekből tanultak a gyerekek, tehát a tanító dorgálása eredménnyel járt. Ugyanerről az évről, azt is megtudhatjuk, hogy az iskolaház lehetne csinosabb is. Az egyik ablakon olyan sérülésekről számol be, amit papírokkal és deszkával foldoztak be, így a tanterem alkalmatlanná vált az olvasásra és az írásra is.¹⁵

Több jegyzőkönyvben is olvasható, hogy az iskola könyvei/ nyilvántartásai pontosan vezetve, rendben találtattak, valamint, hogy a rendelkezések is a meghagyott módon mentek végbe.

1834-ben az iskola épületéhez és a taneszközök állapotához jegyzik fel viszont, azt a kevésbé ide kapcsolódó, ámde szomorú ténytet, hogy a szülök restek a tanítónak, a gyermekeik körül tett fáradozásainak a meghálálásában.¹⁶ Egyszóval a tanító nem kapta meg rendesen a fizetségét.

Az 1830-as évek közepétől a természettudományi segédeszközökben találtak hiányosságokat, de ezt az iskola hamar pótolta. 1848-ban viszont a bő 10 évvel korábban említett új könyvek találtattak elavultnak.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint tehát, a gyerekek elfogadható és megfelelő körülmények között és megfelelő eszközbeli háttérrel folytathatták tanulmányaikat, ami az országos szegényes anyagi feltételeket tekintve, igencsak szerencsésnek mondható.

---

¹² S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (18.)

¹³ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (19.)

¹⁴ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (28.)

¹⁵ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (29.)

¹⁶ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (32.)

Az iskola tanítói

Ha az iskolalátogatási jegyzőkönyveket vizsgáljuk, szembe tűnik, hogy a tanítókkal rendkívül sokat foglalkoztak, néha már-már meglehetősen szubjektív hangvittelt alkalmazva. A felügyelők figyelmek sok mindenre kiterjedt az iskola rektorokkal kapcsolatban.

Az egytanítós falusi iskolák tekintetében ez nem is elhanyagolható, hiszen több korosztálynyi gyermek neveléséért és oktatásáért felelt egy személyben, ezért nem volt mindegy az egyház számára, hogy milyen ember is a tanító. Többek között írtak az erkölcsi életéről; a magaviseletéről; a közösségben betöltött szerepéről; a közösség róla alkotott általános benyomásáról; olykor még az egészségi állapotáról is. Kitértek a templomban ellátott feladataira, (Ongán sok más országos példához hasonlóan külön bérezés fejében, a tanító ellátta az egyházi kántori feladatokat is), lelkiismeretességére. A gyermekekkel való viszonyáról és bánásmódjáról is rendszeresen beszámolnak a vizsgált források.

Ezek alapján szeretném röviden bemutatni a vizsgált korszakra eső három tanító tevékenységét.

Az első **Batta István**, aki 1826-1832-ig viselte ezt a hivatalt községünkben. A róla szóló források szerint jó erkölcsű, rendes ember volt, aki hivatalát lelkiismeretesen látta el, és a templombeli kötelezettségeit is rendszeresen végezte. Idős ember lévén sokat betegeskedett, ezért 1830-tól folyamatosan kérték a leváltását, hiszen hivatalát a súlyos betegsége miatt egyre kevésbé tudta hatékonyan ellátni.¹⁷ Talán éppen kora miatt a diákokkal sokszor volt túl jószívű és engedékeny, akik ezzel a források tanúsága szerint, gyakran vissza is éltek. Betegsége előtt még egy „negatívumot” említenek meg róla. Mégpedig azt, hogy a régi könyvekből tanít, de ezt szintén a korából fakadó megrögzött szokásként rótták fel neki.

„Az oskolatanár, mind erkölcsre, mind tanításra nézve igen nemes. Az oskola tanítónak mind magaviselete, mind tanítói késsége dicsértetik. A tanító ellen nincs panasz, híven eljár a kötelességében. De gyengélkedik hivatala folytatásában, most nevezetesen terhes betegsége miatt hivatalát nem folytathatván...az eklézsia legalább erre az esztendőre valami segéd rektort nem hív...”¹⁸

Az eklézsia kérésére a betegeskedő tanár leváltását illetően, csak 1833-ban történt lépés. Ekkor **P. Nagy Antal** került az iskolamesteri székbe. Akárcsak az elődje, ő is köztiszteletnek örvendett. Nagyon szerették Ongán. A feljegyzésekben külön megemlézték, hogy a nagytiszteletű supertendencia rendelete szerint tanít. Külön említésre méltónak tartották, hogy a szülőket a gyermekek iskoláztatására ösztönözte. Az iskolakönyvbe is mindent különös pontossággal vezetett.

„Hogy a tanítványok mindnyájan elég értelemmel és illő bátorsággal feleltek a neveik után feljegyzett tudományokból... úgy ez úttal is nyilván kitetszett a tanítónak velük való nyájas és szelíd bánásmódja, tanítói hűsége és szorgalma. A szülék restek a tanítónak a gyermekek körüli fáradozásának megjutalmazásában.”¹⁹

Hogy P. Nagy Antal miért hagyta el településünket a források nem taglalják, valószínűsíthető, hogy a rendszertelen és kevés fizetés közre játszhatott ebben.

---

¹⁷ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (28.)

¹⁸ S.R.K.R.L. RA. VII. 5/4. (32.)

¹⁹ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (32.)

A helyére érkező új tanító 1842-ben *Sárkány Albert* lett.

Ő a források tanúsága szerint, mindössze rövid ideig viselte ezt a hivatalt községünkben, ami nem is csoda, hiszen elődjeihez képest jelentős problémák merültek fel vele kapcsolatban. Az általam vizsgált források között akadt egy levél, amelyben az ongai gyülekezet tagjai a következőkkel vádolták meg Sárkány Albertet: az úton a sárban részegen fetreng és hangosan szidalmazza azt, aki neki segíteni akar. A szőlőhegyen olyan részegre itta magát, hogy onnan nem tudott haza jönni, szekérral kellett visszahozni a faluba, mert a kutyák majdnem megszagatták. Az ominózus szekeres úton közönségesen a markába okádott és nem volt hajlandó feltenni a kalapját. Ezen kívül vádolták még borlopással, gyakori káromkodással, valamint a feleségét azzal, hogy éjszaka egyedül járkal a faluban, át a sövényeken.²⁰ Bár mindkét gyermeke az általa vezetett iskolába járt, a fent felsorolt erkölcstelenségek miatt nem jelentett jó példát egyetlen gyereknek sem, ezért per indult ellene.

Hogy ennek mi lett a végkifejlete a forrásokból nem derül ki, de tény, hogy 1848-ban újra a köztisztviselőnek örvendő P. Nagy Antal tanítókodott Ongán.²¹

Az iskolában tanított „tudományok”

Mint azt a dolgozatom elején már említettem, az országos tanügyi reformokat a protestáns iskolák elutasították, nem voltak kötelezve az egységes tankönyvek rendszeresítésére sem. Éppen ezért a falusi protestáns iskolában oktatott tárgyakat vajmi kevésbé lehet tudománynak nevezni. Szegényes ismeretek voltak ezek. Maguk a tanítók sem voltak igazán magas végzettségű emberek, az sem volt ritka, hogy ők maguk is csak az elemi iskolát végezték el. Sokszor maguk is úgy tanították az olvasást, az írást és a számolást, ahogy ők maguk is tanulták. Ezt Batta Istvánnal kapcsolatban egy szép korabeli szöveggel meg is jegyezték a jegyzőkönyv azon részében, ahol a tanító módszereit jellemezték.

„Az énekeket a nóta szerint tanítja az írást pedig a benne megrögzött módon. - vajmi nehéz a vén fát gúzsak tenni.”²²

A fiúk által elsajátítandó anyag általában nagyobb volt, mint a lányoké. A korszakban gyakoribb volt az, hogy külön fiú és külön lány classisokat szerveztek, mint hogy vegyes osztályba jártak volna a gyerekek. A tananyag az osztályonkénti előrehaladással bővült. Az első osztály a legidősebbek (12-13 évesek) csoportja volt, a 6-7 évesek a hatodik-hetedik classist látogatták.

Valószínű (a források némelyikében csak Kis Tükör címmel említik), hogy az iskola tanulói Losontzi István Hármaskönyv című könyvéből tanultak, majd ezt váltotta fel Kis János A-Bé-Cés könyve. Az 1830-as években a tananyag kibővült a világismeretekkel és a tudományok summájával, 1842-től pedig a természettudományok megnevezéssel találkozunk.²³

Végül, de nem utolsó sorban szeretnék ismertetni egy korszakból fennmaradt, nemek és osztályok szerint felbontott tantárgyi listát:

Az 1843. év második félévében a januártól júniusig terjedő időszakban a 7 classisra osztott fiú tanulók a következő tudományokat tanulták:

---

²⁰ S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (43-45.)

²¹ Takács László: Onga története, 165. p.

²² S.R.K.L. RA. VII. 5/4. (28.)

²³ Takács László: Onga története, 173. p.

1.classis: A heidelbergi katekizmusból 40 kérdést; a kis keresztény tudományból a 118. kérdéstől; földleírás tudományát; négy rendbeli számvetés mesterségét; az írást és éneklést.

2.classis: A vallásra való bevezetés utolsó szakaszát; a keresztény erkölcs tudományából 50 kérdést; a földleírás tudományát; négy rendbeli számvetést; írást; éneklést.

3.classis: A vallásra való bevezetést az Isten ismerétéig; a földleírás tudomány első részét; a zsoltárok első verseit; összeadást; kivonást; írást; éneklést.

4.classis: A szent história négy elsőbb szakaszát; a zsoltárokból 34-et; összeadást és főből való számolást; írást; olvasást; éneklést.

5.classis: Olvasás; a zsoltárok első verseiből 20; a számok kimondása és leírása; írás; főből való számolás; tízparancsolat; erkölcsi regulák; éneklés.

6.classis: Betűfogások; számok esmérgetése és kimondása; könyörgések.

7.classis: Betűk ismergetése; úri imádság és az apostoli hitnek formája.²⁴

Ezzel szemben, ugyanebben az évben a szintén 7 osztályra osztott lányok tanulmányai a következők szerint alakultak:

1.classis: A heidelbergi katekizmusból 40 kérdés; a keresztény erkölcs tudományából a 128. kérdéstől; a földleírás tudománya; négy rend számvetés; írás.

2.classis: A keresztény erkölcs tudomány két szakasza; négy rendbeli számvetés; írás.

3.classis: Vallásra való bevezetés Isten ismerétéig; a földleírás tudomány első része; összeadás-kivonás; írás; a zsoltárok elsőbb részei 50-ig.

4.classis: A szent história első négy szakasza és a vármegyék.

5.classis: A szent história első két szakasza; 20 elsőbb zsoltárok első versei; írás; számok kimondása és leírása; könyörgések és éneklés.

6. classis: Olvasás; tízparancsolat; erkölcsi regulák; számok ismerete és kimondása; betűfogások; reggeli és esti könyörgések.

7.classis: Betűk megismerése és az úri imádság.²⁵

Az iskolatanító ekkor Sárkány Albert volt. A jegyzőkönyv azt is megemlíti, hogy a gyerekek szépen felmondták a tanultakat, de az írásban kissé gyengének találtattak.

A fenti felsorolásból valóban kitűnik, hogy a lányok ismeretanyaga kevesebb volt, de egyben kissé gyakorlatiasabb is, hiszen a vármegyék ismeretével csak ők foglalkoztak, a fiúk nem. Viszont a lányokat nem tanították meg fejben számolni, a fiúkat pedig igen. A vallásos tárgyak túlsúlya pedig egyértelműen látható. Az is megfigyelhető, hogy a tanult tárgyak többsége egyszerű memoriter volt, és

---

²⁴ S.R.K.L. RA. VII 5/4 (32)

²⁵ S.R.K.L. RA. VII. 5/4 (32)

a gyerekek ennek keretén belül előbb tanulták meg az apostoli hitvallást és az úri imádságot, valamint a tíz parancsolatot, mint az írás-olvasást.

A fenti rövid összefoglalás jól mutatja, hogy az ongai elemi iskola nevelési és oktatási koncepciója teljes mértékben megfelelt, a kor protestáns iskolai igényeinek. A tárgyi és eszközi feltételek szegényesek voltak ugyan, de éppen megfelelőek ahhoz, hogy a többnyire mezőgazdasági munkákkal elfoglalt tanulóiból a korszak szellemiségének megfelelő falusi iskolázott embert faragjanak.

Olyan tagjait a közösségnek, akik alapfokon értenek az írás, olvasás és számolás mesterségéhez, és még ennél is jobban a protestáns vallás és erkölcsi ismeretek alapjaihoz.

Szegény falusi parasztgyermekként nem is vágyhattak többre, hiszen a felemelkedés lehetősége nem igazán volt meg a számukra.

Rövid korszaka ez hajdani iskolám történetének, de a legjelentősebb tény az, hogy ez, az akkor még kis falusi iskola, azóta is folyamatosan működni és fejlődni tudott.